

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

СВІТЕЛЬСЬКА-ДІРКО СВІТЛАНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 378.1:37.09:373.3

**ВИХОВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ КАЗКИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Житомир – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, доцент
Вознюк Олександр Васильович,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри дошкільної освіти і
педагогічних інновацій.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Федяєва Валентина Леонідівна,
Херсонський державний університет,
професор кафедри педагогіки, психології й
освітнього менеджменту;

кандидат педагогічних наук
Малиношевський Руслан Васильович,
Інститут проблем виховання НАПН України,
старший науковий співробітник лабораторії
соціальної педагогіки (м. Київ).

Захист відбудеться 18 квітня 2017 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 в Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, другий поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40.

Автореферат розісланий 16 березня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Формування ціннісних орієнтирів у духовному світі людини є одним із головних завдань української освіти. Відповідно до теорії та практики виховання учнів таку діяльність варто розпочинати у початковій школі, де створюються умови для виховання людини-гуманіста, людини-творця, людини-патріота. На забезпечення зазначеного процесу зорієнтовані державні освітні документи: закони України "Про освіту", "Про вищу освіту", Державна національна програма "Освіта"(Україна ХХІ століття), програма "Вчитель", Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., Національна доктрина розвитку освіти в Україні та ін.

На рівні теорії та практики в системі українських шкіл освітній процес спрямований на різнобічний розвиток сучасної молоді, розширення і поглиблення її світогляду. Сучасне життя школи, її вихованців не може обмежуватися тільки засвоєнням змісту навчальних програм, але має також сприяти формуванню у школярів початкових класів ціннісних орієнтацій.

Система виховання і навчання В. О. Сухомлинського вже понад півстоліття привертає увагу педагогів усього світу, а його спадщина в умовах українських реалій особливо актуальна, адже йдеться не просто про абстрактні педагогічні істини, а і їх імплементацію в життя конкретної людини. Теорія і практика виховання молодших школярів засвідчує, що духовні цінності ефективно засвоюються в процесі вивчення казок видатного педагога і вченого В. О. Сухомлинського, адже саме в них проявляються риси антеїзму – зв'язок з українським буттям, кордоцентризму – звернення до серця дитини та екзистенціалізму в контексті вираження глибинних проявів душі українського народу.

Висвітлено національні духовно-моральні принципи виховання учнів молодших класів, які відображені в працях українських науковців: І. Д. Беха, О. С. Березюк, Г. П. Васяновича, О. В. Вознюка, О. А. Дубасенюк, І. А. Зязюна, В. Г. Кременя, М. Г. Стельмаховича та ін. Методологічні настанови вищевказаних авторів дають можливість вийти на широкий простір узагальнень і вибору наукового напрямку дослідження. Діяльність В. О. Сухомлинського в царині казки визначається оригінальністю, самобутністю, особливим підходом. На цьому наголошують, аналізуючи творчий доробок педагога, М. Б. Лановик, З. Б. Лановик, Л. М. Романішин, В. Л. Федяєва та ін.

Аналіз творчої спадщини видатного українського педагога в сфері казкотворчого жанру дозволяє дійти висновку, що зазначений аспект у контексті виховання у молодших школярів ціннісних орієнтацій вивчено і висвітлено фрагментарно. Недостатньо розкрито його холистичне значення у

виховному процесі учнів початкових класів, що зумовило вибір теми дослідження: **"Виховання ціннісних орієнтацій молодших школярів засобами казки в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського"**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до комплексної теми науково-дослідницької роботи кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка "Морально-етичні засади формування зростаючої особистості" (державний реєстраційний номер 01104002109). Дисертацію затверджено вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (витяг із протоколу № 4 від 23.11.2012 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 1 від 29.01.2013 р.).

Мета дослідження: на основі аналізу педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського визначити зміст, форми та методи формування ціннісних орієнтацій молодших школярів засобами казки.

Відповідно до мети окреслимо **завдання** дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз педагогічного доробку В. О. Сухомлинського з проблеми виховання ціннісних орієнтацій школярів засобами казки.
2. Проаналізувати категоріально-понятійний апарат дослідження; уточнити поняття "ціннісні орієнтації" молодших школярів та "казка як засіб виховання".
3. Обґрунтувати методику формування ціннісних орієнтацій молодших школярів засобами казки у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського.
4. Виявити виховний потенціал змісту навчання початкової школи у формуванні ціннісних орієнтацій засобами казки.
5. Визначити шляхи імплементації в навчально-виховний процес початкової школи гуманістичного змісту казок В. О. Сухомлинського.

Об'єкт дослідження – педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського.

Предмет дослідження – зміст та методи формування ціннісних орієнтацій школярів початкових класів засобами казки у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського.

Теоретичну основу дослідження складають: теоретичні підходи до вивчення школярів як активного суб'єкта навчально-виховної діяльності (Л. С. Бондар, Г. Л. Бондаренко, А. С. Макаренко, К. Д. Ушинський та ін.); теоретичні положення креативної педагогіки (Ю. П. Азаров, О. Є. Антонова, В. М. Хайруліна, Р. Інгарден, С. Єдинак, К. Вечорек, К. Зелінський); теоретико-методологічні положення педагогічних праць щодо виховання в учнів ціннісних орієнтацій (М. Я. Антонець, І. С. Березовський, О. Н. Дем'янчук, Н. П. Дічек, В. М. Жуковський, М. В. Левківський, Н. А. Сейко, М. Шишковська та ін.); принципи єдності цілей і результатів навчально-

виховного процесу (С. С. Вітвицька, Р. В. Малиношевський, С. Л. Яценко та ін.); праці, присвячені проблемі світоглядної освіти і виховання особистості (В. Ф. Деркач, Г. С. Костюк, В. Г. Кузь, О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинська, Я. Павлович, А. Захаріуш, Б. Суходольський).

Джерельну базу дослідження становлять: нормативно-правові документи – урядові постанови, програми і закони України про освіту; нормативні документи Міністерства освіти і науки України, програми для середніх загальноосвітніх шкіл, науково-педагогічний спадок В. О. Сухомлинського; фонди Центрального Державного архіву вищих органів влади й управління України, Державного архіву Житомирської області, Меморіально-педагогічного музею В. О. Сухомлинського (сmt. Павлиш, Кіровоградська обл.), матеріали бібліотеки НВК "Павлиської ЗОШ I-III ст. ліцею ім. В. О. Сухомлинського", Державної наукової бібліотеки імені В. О. Сухомлинського, Житомирської обласної універсально-наукової бібліотеки ім. Ольжича, бібліотеки ЖДУ імені Івана Франка; праці педагогів України (книги, монографії), що вивчають творчість В. О. Сухомлинського, дослідження щодо казкотворчої діяльності видатного педагога українськими вченими, статті науково-методичного та публіцистичного характеру, матеріали педагогічної періодики, сучасні монографічні та дисертаційні роботи.

Для розв'язання поставлених завдань використано такі **методи дослідження:** *теоретичні* – теоретико-структурний аналіз, діалектичний метод, який будується на принципах загального взаємозв'язку явищ, системності, об'єктивності, конкретності та амбівалентності (подвійного значення), аналіз, синтез, індукція і дедукція, наративний метод з метою визначення впливу казок на формування духовних орієнтирів у школярів молодших класів; *емпіричні* – спостереження, анкетування, тестування, опис, порівняння для здобуття інформації про ставлення учнів початкових класів до казок.

Наукова новизна полягає в тому, що *вперше* визначено й узагальнено педагогічний ресурс казкотворчої спадщини В. О. Сухомлинського в контексті виховання в учнів ціннісних орієнтацій та розкрито особливості її використання у навчально-виховному процесі; визначено роль цінностей, специфіку ціннісних орієнтацій у казках; обґрунтовано методику формування ціннісних орієнтацій молодших школярів у педагогічній спадщині педагога-новатора; з'ясовано місце казок у творчій спадщині педагога та їх роль у процесі виховання учнів початкових класів; окреслено шляхи імплементації перспективних напрямів використання казок у процесі виховання ціннісних орієнтацій у школярів початкових класів;

удосконалено категоріально-понятійний апарат проблемного поля дослідження, уточнено рівень виховного впливу казки як потужного навчального ресурсу;

подальшого розвитку набуло дослідження педагогічного впливу казкотворчої спадщини В. О. Сухомлинського на суб'єктів навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи в умовах сьогодення.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані: у процесі розробки навчальних планів з предметів педагогічного циклу у ВНЗ, у дошкільних та шкільних навчальних закладах для створення програм з образотворчого мистецтва, у позакласній та позашкільній виховній роботі, в процесі вивчення історії педагогіки (підготовка лекцій, проведення семінарів тощо).

Результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес шкіл м. Житомира (гуманітарна гімназія № 23, довідка № 211 від 10.06. 2016 р.; ліцей № 25, довідка № 19 від 31.03. 2014 р.); м. Новоград-Волинського (міський колегіум, довідка № 26 від 25.02. 2015 р.; ЗОШ I-III ступенів № 8, довідка № 114 від 12.06. 2014 р.); м. Львів (НВК школа-садок "Арніка", довідка № 08/71 від 23.09. 2015 р.), м. Полтава (ЗОШ I-III ступенів № 22, довідка № 346 від 28.08. 2015 р.), м. Делятин (НВК Івано-Франківської області, довідка № 67 від 09.04. 2015 р.).

Апробація результатів дисертації відбувалася під час участі у науково-практичних семінарах, засіданнях круглих столів, науково-практичних конференціях, зокрема, *міжнародних*: "Концептуальні основи підготовки спеціалістів: традиції та перспективи в контексті реалій сучасної освіти" (Бар, 2013), "Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітаристики у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти" (Луганськ, 2013), "Креативні технології морального і патріотичного виховання молоді як основа успішного розвитку особистості" (Вінниця, 2013), "Інноваційні підходи до виховання молоді у вищих навчальних закладах" (Житомир, 2014), "Становлення і розвиток акмеології: теоретичні і прикладні аспекти" (Житомир, 2015); *всеукраїнських та регіональних*: "Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика та перспективи розвитку" (Житомир, 2012), науково-теоретичній конференції молодих науковців (Житомир, 2012), "Інформаційно-психологічні аспекти кіберсоціалізації людини" (Житомир, 2013), "Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук" (Дніпропетровськ, 2013), "Філософія, релігія та культура у глобалізованому світі" (Житомир, 2015); науково-методологічних семінарах кафедри педагогіки Житомирського державного університету ім. І. Франка (2012–2016 рр.).

Основні положення і висновки дисертаційної роботи відображено в 15 авторських публікаціях, 7 з яких – у провідних наукових фахових виданнях України, 1 – в іноземному науковому періодичному виданні.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (383 позиції, з них 27 – іноземною мовою) і містить 21 таблицю, 64 додатки. Загальний обсяг дисертації – 296 сторінок (основного тексту – 188 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, його наукову новизну, джерельну базу, теоретичне та практичне значення роботи; надано відомості про апробацію, впровадження результатів дослідження, відображено структуру та обсяг роботи.

У першому розділі – **"Теоретичні засади процесу виховання молодших школярів засобами казки у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського"** – представлено історіографію проблеми виховного значення казки в спадщині В. О. Сухомлинського; проаналізовано виховання молодших школярів засобами казки як педагогічну проблему; розглянуто сутність поняття "казка"; визначено концептуальні підходи та методи дослідження проблеми виховання ціннісних орієнтацій учнів початкових класів у творчій спадщині В. О. Сухомлинського.

Охарактеризовано систему роботи В. О. Сухомлинського та діяльність керованої ним Павлівської середньої школи, які викликали велику зацікавленість у педагогічній спільноті. З'ясовано, що гуманістичні ідеї педагога набули широкого резонансу в засобах масової інформації, наукових розвідках та почали виокремлюватися в окремий напрям історії педагогіки у 80-х роках ХХ століття, що отримав назву "сухомлиністика". В його основу покладено праці В. О. Сухомлинського та дослідників його спадщини в умовах минулого та сьогодення.

На основі періодизації, встановленої українськими педагогами (Л. П. Пархети, О. І. Чернишова та ін.), визначено роль і місце казки на кожному з окремих етапів.

Перший етап – 1948–1990 рр. – накопичення досліджень різних аспектів педагогічної системи В. О. Сухомлинського. Джерельну базу сухомлиністики цього періоду становлять праці самого педагога, його творча діяльність зі створення казок, написаних ним безпосередньо і молодшими школярами під його керівництвом, які пізніше оформлювалися у рукописні збірники з метою збагачення словникового запасу учнів, правильної побудови речень і послідовності розповіді ("Наша творчість", "Казки. Складені учнями 1-4 класів", "Хрестоматія з етики для читання учнями Павлівської середньої школи"). З'ясовано, що друковані збірки його казок характеризуються зверненням до людяності, справедливості, емпатії, пошани до старших, любові до природи ("Блакитні журавлі", "Співаюча пір'їнка", "Гаряча квітка"). Зазначено, що у цей період з'являються дисертації, публікації в періодичних виданнях і перші розвідки, де здійснено аналіз окремих аспектів творчої спадщини педагога.

Другий етап – 1991–2000 рр. – вивчення та інтерпретація педагогічної системи В. О. Сухомлинського на ґрунті національної ідеології й об'єктивного наукового, гуманістичного підходу, коли було значно розширено джерельну базу та тематику досліджень. Зазначено про зростання кількості праць (як монографій, так і публікацій у педагогічній пресі), в яких розглядається педагогічна система В. О. Сухомлинського та визначається його внесок в теорію і практику української педагогічної думки. У цей період значними тиражами виходять праці видатного педагога, у тому числі й нові збірки казок, в яких розкриваються такі поняття, як краса, совість, честь, доброзичливість, добро, зло, шана до людської праці, патріотизм, любов до Батьківщини тощо ("Казки Школи під Блакитним Небом", "Чиста криниця" тощо).

Третій етап – з 2001 р. по сьогоднішній день характеризується якісно новим підходом до дослідження педагогічної системи В. О. Сухомлинського, що визначається інтерпретацією ідей видатного педагога на основі культурологічних і компаративних поглядів та з позицій філософії освіти (Г. Л. Бондаренко, Т. Д. Кочубей, В. Л. Федяєва та ін.). На цьому етапі видаються збірки казок, зміст яких спрямовано на формування у дітей відповідних ціннісних орієнтацій, що базуються на філософській рефлексії і науковому світогляді ("Мандрівка в країну казок", "Усі добрі люди – одна сім'я", "Бути людиною", "Я розповім вам казку... Філософія для дітей"). Педагогічні ідеї в казках В. О. Сухомлинського широко впроваджуються в шкільні навчальні програми, підручники з української мови, читання, етики. З'ясовано, що творчий доробок педагога набув широкого розповсюдження в різних країнах світу, зокрема в Європі, Китаї, Латинській Америці тощо.

Обґрунтовано твердження, що казки педагога-новатора спрямовані не тільки на формування у дітей відповідних ціннісних орієнтацій, але й на розвиток рефлексії та наукового світогляду. Зазначено, що молодший шкільний вік характеризується багатотою та глибокою уявою, де чільне місце займають казкові образи, які допомагають дітям успішно розв'язувати проблемні життєві ситуації морально-етичного характеру.

На основі теоретичного аналізу проблематики дослідження та вивчення казок В. О. Сухомлинського з'ясовано, що конкретно-образна форма казки може бути втілена в аналітичну проекцію, де казка слугує навчальним засобом, який формує у дітей абстрактно-логічне мислення та забезпечує синтез ідеї й образу, конкретного предмета і знання про нього, почуття і думки. Завдяки цьому розвивається інтуїтивно-ейдетичне сприйняття школяра, зрозуміле суб'єкту, яким є дитина, відображення дійсності, яке на рівні раціонального мислення може бути для учнів молодших класів невиразним, аморфним.

У процесі вивчення змісту поняття "казка" подано визначення літературної (авторської) та фольклорної (народної) казки, виокремлено їх спільне та

відмінне. Доведено, що з великої кількості визначень авторської казки найбільш вагомим можна вважати таке, де зазначено, що творцем *авторської казки* є письменник, який прагне відобразити життя у художніх образах за допомогою своєї уяви, властивими лише йому засобами і на відповідному матеріалі. З'ясовано, що саме такими є авторські казки В. О. Сухомлинського, які увібрали в себе як багаторічну життєву мудрість народної казки, так і значний педагогічний потенціал досвідченого вченого, педагога-практика.

У результаті аналізу праць з сухомлиністики у контексті соціокультурно-соціалізаційної ролі казки виявлено три її функції: *ціннісно-виховну* (М. Я. Антонєць, М. І. Гагарін та ін.), *навчально-розвивальну* (М. І. Кальчук, О. В. Вознюк та ін.), *терапевтично-корегувальну* (В. В. Рибалка, Т. М. Кириєнко та ін.).

З'ясовано, що ціннісно-виховна функція авторської казки В. О. Сухомлинського, як художнього жанру та засобу розвитку людини, виявляє дихотомію добра і зла, яка акумулює ціннісні орієнтації ("Добре слово", "Гірший за гадюку" та ін.). Навчально-розвивальна функція казки сприяє засвоєнню знань про навколишнє середовище і створює пізнавальну основу для розширення і доповнення попередніх знань, а також забезпечує розвиток пізнавальних здібностей (сприймання, пам'яті, мислення, уяви, мови), творчих можливостей ("Соловей і Жук", "Легенда про золоте зернятко Істини" та ін.). Терапевтично-корегувальна функція характеризується активним впливом на емоційно-образний потенціал дитини, що сприяє збереженню та розвитку психічного та духовного здоров'я. Завдяки цій функції відбуваються позитивні зміни в стані й поведінці дитини ("Пелюстка і Квітка", "Жаба і Соловейко" та ін.).

У результаті порівняльного аналізу сутності понять "міф", "байка", "легенда", "билина", "притча" доведено, що саме казки В. О. Сухомлинського є найбільш доступним і ефективним засобом пізнання фізичного та морального аспектів світу для дитини, оскільки вміщують еталони нормативної поведінки, мудрість народів світу, надають можливість прогнозувати події, будувати поведінку на основі сконструйованої школярем початкових класів моделі навколишньої дійсності.

У процесі теоретичного аналізу наукових джерел обґрунтовано думку про значний виховний потенціал казки, який формує категоріально-понятійне мислення, що, в свою чергу, дає можливість як на емоційному, так і раціональному рівнях психічної діяльності визначити та усвідомити сенс таких категорій, як добро, зло, справедливість, відповідальність, свобода, честь, совість тощо.

З'ясовано науково-теоретичне значення реалізації наукових підходів: *синергетичного* – з метою аналізу предмету дослідження в його інтегральності та діалектичній єдності; *персоналістичного* – для розкриття особливостей педагогічної діяльності В. О. Сухомлинського та його внеску в педагогічну

теорію і практику; *герменевтичного* – задля вивчення практики інтерпретації казок у творчості видатного педагога; *порівняльного* – з метою виявлення особливостей сприйняття казок учнями 3-4 і 6-7 класів та їх екстраполяцію в реальність; *екзистенціального* – для характеристики внутрішнього, душевного стану дітей після прослуховування фабули казки і вираження цього стану письмово; *аксіологічного* – для аналізу системи цінностей (добро, зло, гідність, справедливість, відповідальність, свобода, патріотизм тощо), які забезпечують позитивне бачення суспільних явищ і поведінки дитини, тобто ціннісних орієнтацій учнів початкових класів.

На основі аналізу змісту казок В. О. Сухомлинського розкрито роль і місце дидактичних принципів: природовідповідності, культуровідповідності, зв'язку теорії з практикою, принципу свідомості й активності, наочності.

Розглянуто методи, завдяки яким здійснено аналіз виховання ціннісних орієнтацій засобами казки в учнів початкових класів. Виокремлено дві основні групи методів дослідження творчості В. О. Сухомлинського: перша – аналізу спадщини вчителя-новатора в цілому ("контент-аналіз", метод "відсікання" Оккама); друга – методи, які використовував видатний педагог безпосередньо в своїй творчій діяльності з метою виховання духовних цінностей у свідомості учнів (методи прикладу, організації діяльності та поведінки, морального стимулювання поведінки учнів, методи контролю і самооцінки).

Обґрунтовано, що казки В. О. Сухомлинського, які пронизані ідеєю боротьби добра і зла, спираються на самобутні риси української філософії, педагогіки, мистецтвознавства, якими є *антеїзм, кордоцентризм, екзистенціалізм*. Доведено, що саме ці риси мають домінувати у виховному процесі школярів початкових класів з їх подальшою пролонгацією у старших класах.

У другому розділі – **"Аксіологічні аспекти педагогічного доробку В. О. Сухомлинського стосовно формування ціннісних орієнтацій молодших школярів засобами казки"** – розкрито філософський та психолого-педагогічний зміст понять "цінність", "ціннісні орієнтації" та шляхи їх імплементації у сучасний виховний процес; виявлено соціально-педагогічні характеристики формування засобами казки ціннісних орієнтацій в учнів початкових класів; розглянуто напрями застосування творчого доробку В. О. Сухомлинського у вихованні загальнолюдських цінностей.

З'ясовано, що цінність – феномен, який відповідає актуальним потребам людини та її ідеалам; це опосередковане культурою поняття, яке є еталоном належного у досягненні потреб. Підтверджено, що ціннісні орієнтації – це вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтована на певний аспект соціальних цінностей.

Охарактеризовано основні групи цінностей: абсолютно вічні (доброта, правда, любов, чесність тощо); національні (патріотизм, почуття національної гідності, історична пам'ять та ін.); громадянські (права і свободи людини,

обов'язки перед іншими людьми, повага до закону та ін.); сімейні (закони подружньої вірності, піклування про дітей, пам'ять про предків тощо); простежено спрямованість казок В. О. Сухомлинського на їх формування.

Зазначено, що в процесі формування ціннісних орієнтацій молодших школярів засобами казки варто враховувати суб'єктний характер структури особистості. За таких умов ціннісні орієнтації в процесі їх засвоєння одночасно вмотивовують, об'єднують та спрямовують думки і почуття дитини, допомагаючи вирішенню багатьох життєво важливих проблем у процесі соціалізації людини вже з перших років її життя.

З'ясовано, що казка як ретранслятор суспільних цінностей у казкотворчій спадщині В. О. Сухомлинського є потужним засобом формування ціннісних орієнтацій, соціальною та психологічною установкою особистості щодо цінностей матеріальної й духовної культури суспільства.

Окреслено шляхи творчого формування ціннісних орієнтацій дитини, зокрема, виховання: ціннісного ставлення особистості до суспільства і держави, яке виявляється у патріотизмі, правосвідомості, політичній культурі та культурі міжетнічних відносин; ціннісного ставлення до сім'ї, родини, людей як моральної активності особистості, прояву нею відповідальності, чесності, працелюбності, справедливості, гідності, милосердя, толерантності, совісті, терпимості до іншого тощо; бережливого ставлення до природи, що проявляється як активна екологічна позиція дитини; етичного ставлення до мистецтва, яке формується в процесі естетичного виховання дитини; ціннісного ставлення до праці, що набувається за конкретно перетворювальних видів діяльності.

Розглянуто систему педагогічної роботи В. О. Сухомлинського, в основі якої – визнання освітніх пріоритетів, де найвищою цінністю є особистість дитини. Доведено, що використання казок педагога є вагомим чинником у процесі соціального розвитку дитини з огляду на можливість засвоєння узагальнених знань, накопичених людством.

Визначено соціально-педагогічні шляхи формування ціннісних орієнтацій в учнів початкових класів засобами казки. З'ясовано, що процес соціалізації дитини набуває активного і цілеспрямованого характеру за умови його розгляду крізь призму казкового наративу. Доведено, що зміст казки особливо легко засвоюється дитячою особистістю, а згодом те, що закладено в казці, набуває свого розвитку в старшому шкільному віці і, раціоналізуючись, стає основою в подальший життєдіяльності.

На основі здійсненого аналізу праць В. О. Сухомлинського доведено, що сприйняття ідей, постульованих у казці, вимагає від педагога високої відповідальності та педагогічної майстерності. Зазначено, що в молодшому шкільному віці вирішальну роль у формуванні, утвердженні та забезпеченні дієвості думки, що спонукає до активної, вольової дії, відіграє яскравість,

виразність властивостей тих предметів і явищ, за допомогою яких вихователь прагне донести до свідомості вихованця певні ідеї матеріального і духовного світу. Простежено кореляцію між казковими образами, в яких подаються суттєві риси явищ соціокультурного середовища, та почуттями дитини щодо сприйняття життєвих подій, абстрактно-логічним мисленням, що в їх інтегральній єдності постають потужним розвивальним ресурсом становлення та особистісним зростанням кожного з учасників освітнього процесу.

Виявлено закономірність розвитку учня, відповідно до якої моральні та фізичні відкриття, що здійснюються дитиною з перших років її життя за допомогою казки, розвивають дитячу емпатію, викликають подив і захоплення, співпереживання за долю інших людей, що, в свою чергу, зумовлює розвиток громадянської позиції школяра.

З'ясовано, що казки В. О. Сухомлинського *соціально-побутового* жанру спрямовані на виховання гуманного ставлення до людського буття, усвідомлення значущості добра, щастя, турботи до близьких людей, засудження гордині, пихатості, жорстокості ("Соловей і Жук", "Орач і Кріт", "Пелюстка і Квітка"); *соціально-етичного* – формування моральної відповідальності, справедливості, людяності, громадянськості, вірності й дружби ("Хризантема і Цибулина", "Страшний черв'ячок", "Добре слово"); *геройко-патріотичного* – реалізують парадигму високої відповідальності, гідності, патріотизму, любові до Вітчизни, глибокої шани до батьків та людей старшого віку ("Бо за морем – чужина", "Що найтяжче журавлям", "Лелеки прилетіли").

У третьому розділі – **"Оптимізація процесу виховання ціннісних орієнтацій засобами казки в учнів початкових класів"** – проаналізовано сучасний стан виховання ціннісних орієнтацій засобами казки в учнів початкових класів в епоху глобалізації й інформатизації суспільства; розкрито ціннісний потенціал змісту казок В. О. Сухомлинського в навчанні молодших школярів та визначено місце в ньому творчого доробку видатного педагога; охарактеризовано шляхи та перспективи впровадження у навчальний процес початкової школи казок В. О. Сухомлинського.

У результаті здійсненого аналізу ціннісного потенціалу змісту казок В. О. Сухомлинського в навчанні молодших школярів та визначення місця в ньому його творчого доробку обґрунтовано, що творча спадщина педагога, зокрема казки, в нових історичних умовах демократичної незалежної України переживають свій Ренесанс: чим більше і глибше відбувається процес демократизації українського суспільства, тим відчутнішою є потреба в духовних цінностях, одним із ефективних засобів формування яких є казка.

Доведено, що нині набула системності й масштабності діяльність освітян України щодо наукового вивчення і практичного впровадження ідей В. О. Сухомлинського. Літературна спадщина педагога широко подана в нових

підручниках з читання ("Читанка" 1, 2, 3, 4 класів), у підручнику "Я у світі", інтегрованому курсі "Я і Україна", з етики для початкової школи, підручнику для 5-го класу "Основи християнської етики". Створено ряд програм для початкової ланки загальноосвітньої школи.

У дисертаційній роботі на основі аналізу матеріалів фонду Меморіально-педагогічного музею В. О. Сухомлинського розкрито традиції Павлиської школи, в якій дотепер упроваджують та розвивають ідеї видатного педагога. Саме в цій школі ще працюють учителі, які розпочинали свою педагогічну діяльність під керівництвом В. О. Сухомлинського, що покладає на них особливу відповідальність.

З'ясовано, що у своїх перших педагогічних працях В. О. Сухомлинський переконливо постулює думку, що кожна школа незалежно від місця її розташування повинна мати своє обличчя: звичаї, традиції та напрацювання, вироблені роками. Доведено, що педагогічний процес має використовувати казкотворчу спадщину для того, щоб роки навчання для наймолодших дітей були справжньою школою радості. Виявлено, що "Школа радості", яку концептуалізував В. О. Сухомлинський, найбільш ефективно реалізується через казку, цікаві ігри, музику, дитячу казкотворчість. Визначено, що важливим джерелом розвитку своїх вихованців педагог вважав природу, багату на живі образи, спілкування з якою сприяє розвитку в дітей мислення, фантазії, уяви, мовлення, розширенню образної лексики.

З метою виявлення рівня знань про казку в учнів початкових класів проведено педагогічний експеримент та проаналізовано результати впливу казки на особистісне зростання учасників навчально-виховного процесу. З'ясовано, що занурення учнів початкових класів у казковий світ має домінуюче значення в процесі пізнання дитиною світу порівняно з читанням книжок, перегляданням телепередач, слуханням радіо, роботою за комп'ютером тощо.

Експериментальним дослідженням доведено, що молодші школярі в процесі знайомства з творами В. О. Сухомлинського краще формулюють свої власні думки, рефлексують та навчаються оперувати такими фундаментальними етичними категоріями, як мораль, добро, зло, совість, гідність, честь, щастя, дружба, ідеал, справедливість, правда, щирість, милосердя, які спрямовані на формування духовної культури учнів.

На основі аналізу праць науковців із царини сухомлиністики з'ясовано, що педагогічні казки видатного педагога нібито опосередковано, непомітно зовні, але активно й ефективно виховують у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку найкращі людські почуття щиросердечності й любові до всього прекрасного, формують перші навички людяності у взаєминах між юними особистостями, почуття життєвого оптимізму. Ціннісні орієнтації виступають для школярів початкових класів імунітетом, який застерігає дитину від зовнішніх проявів впливу агресивної субкультури ("Синій кіт", "Море китів", "Розбуди мене в 4:20"

тощо) на свідомість і поведінку дитини, що є надзвичайно актуальним у сучасних умовах.

Обґрунтовано шляхи та перспективи впровадження в навчальний процес початкової школи авторських казок В. О. Сухомлинського, узагальнено особливості виховання духовних орієнтирів в учнів початкових класів. З'ясовано, що найбільш ефективними формами і методами виховання ціннісних орієнтацій у процесі вивчення казок педагога В. О. Сухомлинського є: використання вчителями уроків на природі, уроків мислення, складання казок, проведення бінарних уроків, театралізації казкового матеріалу, хореографічні інсценізації казок, проведення конкурсів і вікторин, читання казок за ролями, малювання на теми улюблених казок, проведення ігор, екскурсій тощо.

Доведено, що педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського дотепер не втратила свого значення, а актуальність його доробку з кожним роком розкривається новими гранями, залишаючись своєрідною програмою виховання і розвитку дитини. Зазначено, що впродовж останніх років з урахуванням дидактичних принципів педагогічної системи В. О. Сухомлинського вчителі готують розробки навчальних занять, популяризують їх у педагогічній пресі, готують відкриті уроки, використовують у навчально-педагогічному процесі сюжети авторських казок видатного педагога, в працях якого актуалізуються вічні проблеми людського буття. Зроблено висновок, що своєю творчістю В. О. Сухомлинський виховував молоде покоління національно свідомими українцями, а його гуманістичні заповіді формують Справжню Людину, якій притаманні найкращі якості: висока мораль, гуманістичні ідеали, любов до народу, Батьківщини. Обґрунтовано висновок, що народна педагогіка В. О. Сухомлинського продовжує активно втілюватися і розвиватися у житті сучасної української школи.

У дисертації здійснено теоретичне обґрунтування та практичне розв'язання актуальної наукової проблеми виховання ціннісних орієнтацій молодших школярів засобами казки у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського, що дає підставу для таких **висновків**:

1. На основі аналізу історіографії проблеми виховання учнів початкових класів засобами казки в творчій спадщині В. О. Сухомлинського визначено провідні ціннісні орієнтації, імплементовані в процес виховання школярів початкових класів, періоду діяльності видатного педагога та сучасної української школи. Розглянуто процес виховання молодших школярів засобами казки як педагогічну проблему. З'ясовано, що близько 1500 казок і оповідань, які складають творчу спадщину В. О. Сухомлинського, розкривають такі найбільш вагомий й дієві ціннісні орієнтації, як гуманізм, добро і зло, гідність, відповідальність, патріотизм, справедливість тощо.

Простежено казкотворчість видатного педагога на кожному з етапів його педагогічної діяльності. На першому етапі – творча діяльність зі створення казок, написаних В. О. Сухомлинським і молодшими школярами під його керівництвом, які оформлювалися у рукописні збірники та випуск перших друкованих збірок його казок. На другому – значними тиражами виходять праці видатного педагога, у тому числі, й нові збірки казок. На третьому етапі видаються збірки казок, спрямовані на формування у дітей відповідних ціннісних орієнтацій, що базуються на філософській рефлексії і науковому світогляді. Педагогічні ідеї в казках В. О. Сухомлинського широко впроваджуються в шкільні навчальні програми, підручники з української мови, читання, етики.

З'ясовано, що ще за життя педагога і до часів незалежності України відбувається розширення сфери досліджень його творчої спадщини. Предметом наукових пошуків дослідників є як праці самого вченого, так і його послідовників. Із 60-х років минулого століття до тепер їх кількість і якість зростає. Виявлено, що дослідники відкривають нові грані творчості педагога в цілому і в сфері використання авторської казки зокрема.

Доведено, що розвиток спадщини В. О. Сухомлинського набуває особливого значення з початку XXI століття: сухомлиністика творчо охопила всі школи нашої держави, з'явилась низка наукових праць, в яких творчі ідеї педагога набули нового звучання відповідно до умов українського сьогодення, які можна розглядати крізь призму сучасної філософії освіти.

2. У результаті категоріально-понятійного аналізу апарату проблемного поля дослідження: з'ясовано зміст поняття "казкотворчість", "казка", "міф", "байка", "билина", "притча", "легенда", розкрито роль цінностей та специфіку ціннісних орієнтацій у казках В. О. Сухомлинського.

Визначено основні наукові підходи (синергетичний, персоналістичний, герменевтичний, порівняльний, екзистенціальний, аксіологічний), реалізація яких забезпечила всебічне розкриття ролі і місця дидактичних принципів (природовідповідності, культуровідповідності, зв'язку теорії з практикою, принципу свідомості й активності, наочності).

Окреслено основні групи методів, завдяки яким здійснено аналіз виховання ціннісних орієнтацій засобами казки в учнів початкових класів, а саме: методи аналізу спадщини В. О. Сухомлинського в цілому (метод контент-аналізу, метод "відсікання" Оккама); методи, які використовував видатний педагог безпосередньо в своїй творчій діяльності з метою виховання духовних цінностей у свідомості учнів (методи прикладу впливу на учня початкових класів, організації діяльності та поведінки, морального стимулювання поведінки учнів, методи контролю і самооцінки). Обґрунтовано два взаємопов'язаних аспекти казки: релаксовий (розважальний) і навчальний

(накопичення знань про різні форми буття).

Доведено, що педагогічний доробок В. О. Сухомлинського сьогодні глибоко вивчають не тільки в Україні, але і далеко за її межами. Особливо актуальними в його творчості є питання формування в школярів гуманістичних ціннісних орієнтацій, які у видатного педагога знаходяться на лінії біфуркації добра і зла.

3. На основі аналізу педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського обґрунтовано методику формування у дітей ціннісних орієнтацій засобами казки. У своїй педагогічній діяльності видатний педагог звертається до педагогічних форм виховання, які характеризуються виразністю, доступністю, яскравістю, ясністю. Доведено важливість формування ціннісних орієнтацій у свідомості і діях школярів для творчого мислення на лоні природи, екскурсій в ліс, на луки та поля, бесіди в "зелених класах", праці в теплиці, спостереження за природою, що давали багатий матеріал для розвитку мовлення, розширення словникового запасу молодших школярів, їх образного світу. Цей процес знаходив реалізацію як у рефлексивно-мовленнєвій активності дітей у ході обговорення змісту казок, у колективній діяльності школярів щодо організації свята Казки, так і у сфері художнього втілення результатів цієї активності у відповідних збірках педагога та його учнів.

З'ясовано, що педагог-новатор створив та реалізував методику гуманістичного виховання: систему методів організації діяльності (створення педагогічних ситуацій, імплементація добрих справ тощо); виховання словом (засвоєння моральних понять, ціннісних орієнтацій, переконання, створення казкових образів, які спонукають до шляхетних вчинків та відносин); виховання особистим прикладом, що передбачає гуманне ставлення до людей, природи та навколишнього середовища; постійне самовдосконалення та розвиток дитини з метою цілісного виховання особистості.

В. О. Сухомлинський широко використовує казку як ефективний засіб виховання – уроки слова, мислення стосовно сутності явищ природи, "подорожі" до джерел думки, урок розвитку, малюнки дітей, інсценізація казкового матеріалу, формування таких ціннісних орієнтацій, як відповідальність, доброзичливість, справедливість, чесність, гідність, пошана до старших, патріотизм тощо.

4. Визначено виховний потенціал казки в процесі навчання в початковій школі. Наголошено, що процес виховання казкою в творчості В. О. Сухомлинського йде від індивідуально-конкретного до загального, казка пробуджує в учнів початкових класів фантазію, їх особисту причетність до явищ, подій, завдяки чому це стає внутрішнім "Я" людини, її переконаннями. З часом ці переконання набувають логічно-абстрактних форм і стають важливими духовними орієнтирами в усіх сферах життєдіяльності людини.

Підтверджено, що твори, написані видатним педагогом, спонукають школяра до глибоких моральних роздумів, аналізу дій героїв, а також до вияву засвоєних цінностей у власній поведінці. З'ясовано, що виховний процес засобами казки дає позитивний результат тоді, коли він тісно пов'язаний із викладанням предметів духовно-морального спрямування, із традиціями соціуму. Завдання педагогів полягає в тому, щоб застерегти вихованців від впливу негативних факторів на їх фізичний, морально-психологічний розвиток та сформуванню холістичну особистість на основі гуманістичних цінностей. З'ясовано, що казки В. О. Сухомлинського для школярів початкових класів мають непересічне значення.

Доведено, що нині набула системності й масштабності діяльність освітян України щодо наукового вивчення і практичного впровадження ідей В. О. Сухомлинського. Зазначено, що ідеї видатного педагога розвивають й упроваджують не лише вчителі Павлівської школи. Таким досвід набув сьогодні планетарного рівня, свідченням чого є наукові праці педагогів країн Європи, Азії, Латинської Америки та інших країн світу.

5. Визначено шляхи імплементації гуманістичного змісту казок В. О. Сухомлинського в навчально-виховний процес початкової школи. Розкрито способи використання казки у теорії й практиці діяльності вчителів і учнів початкових класів з метою визначення духовних орієнтирів, а саме: уроки на природі, уроки мислення, читання художньої літератури, театралізація казкового матеріалу, хореографічне інсценування казкових сюжетів, проведення конкурсів на знання казок та виконання малюнків за тематикою улюблених казок, ігри, екскурсії тощо.

Виявлено, що вся казкотворча діяльність В. О. Сухомлинського пронизана філософією для дітей у її гносеологічному й онтологічному вимірах. Доведено, що сьогодні філософія для дітей – це жива і затребувана педагогікою теорія і практика, яка охоплює школи і дошкільні заклади, учених-дослідників та вчителів. Вона спрямована на формування рефлексивного творчого і практичного мислення, усвідомлення моральних правил і норм, взірців духовної культури, уміння слухати і чути іншого, а також сприяє розвитку мовлення та навчає спілкуватися з іншими.

З'ясовано, що останні дослідження в царині історії, філософії, педагогіки постійно і динамічно стимулюють розвиток суспільних відносин у більшості країн світу, незмінно ведуть до глобального висновку: людська особистість потребує більше уваги до себе. У зв'язку з цим педагогічний процес має всебічно враховувати природу особистості, її своєрідний внутрішній світ, її потреби, інтереси.

Дослідження не вичерпує проблеми виховання ціннісних орієнтацій школярів молодших класів. На сьогодні ще повною мірою не визначено місце і

роль казок видатного педагога з метою формування особистості молодшої людини в загальноосвітніх навчальних закладах; численні нові дослідження у цій сфері в недалекому майбутньому розкриють нові аспекти щодо вирішення актуальних завдань педагогічної науки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Світельська-Дірко С. В. Терміни різні – зміст один : формування ціннісних орієнтацій молодших школярів засобами казки і байки / С. В. Світельська-Дірко // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – 2012. – Вип. 5 (48). – С. 160–163.
2. Світельська-Дірко С. В. Використання казок у формуванні світоглядних орієнтацій молодших школярів у сучасній науковій літературі / С. В. Світельська-Дірко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2013. – Вип. 3 (69). – С. 242–246.
3. Світельська-Дірко С. В. Формування засобами казки добра в свідомості школярів початкових класів / С. В. Світельська-Дірко // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – К., 2013. – № 76. – С. 119–124.
4. Світельська-Дірко С. В. Патріотичне виховання засобами казки учнів молодших класів у творчості В. О. Сухомлинського / С. В. Світельська-Дірко // Постметодика. – 2013. – № 4 (113). – С. 59–63.
5. Світельська-Дірко С. В. Виховання відповідальності засобами казки учнів молодших класів у творчості В. О. Сухомлинського / С. В. Світельська-Дірко // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – 2014. – Вип. 8 (51). – С. 78–81.
6. Світельська-Дірко С. В. Формування соціалізації засобами казки в учнів молодших класів у творах В. О. Сухомлинського / С. В. Світельська-Дірко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2015. – Вип. 3 (81). – С. 170–174.
7. Свительская-Дирко С. В. Место и роль духовных ориентиров в формировании гуманизма школьников младших классов в творчестве В. А. Сухомлинского / С. В. Свительская-Дирко // Вектор науки. Журнал Тольяттинского государственного университета. Серия : Педагогика, психология. – 2013. – № 2 (13). – С. 267–270.

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Світельська-Дірко С. В. Засоби формування світоглядних орієнтацій у свідомості школярів молодших класів в умовах глобалізації / С. В. Світельська-

Дірко // Актуальні проблеми сучасної філософії та науки у глобалізованому світі : зб. наук. праць / за заг. ред. д. філос. наук П. Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – С. 158–161.

9. Світельська-Дірко С. В. Казка як важливий чинник формування світоглядних орієнтацій учасників освітнього процесу / С. В. Світельська-Дірко // Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах : матеріали міжнар. наук.-прак. конф. – Житомир, 2014. – С. 366–373.

10. Світельська-Дірко С. В. Формування духовних орієнтирів засобами казки в учнів молодших класів як форма соціалізації в творах В. О. Сухомлинського / Світельська-Дірко С. В. // Інформаційно-психологічні аспекти кіберсоціалізації людини : зб. допов. міжвуз. семінару. – Житомир, 2013. – С. 45–47.

11. Світельська-Дірко С. В. Виховання у молодших школярів любові до Батьківщини засобами казки в творчості В. О. Сухомлинського / С. В. Світельська-Дірко // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук : матеріали всеукр. наук. конф. – Дніпропетровськ, 2013. – С. 158–160.

12. Світельська-Дірко С. В. Риси української філософії в казкотворчості В. О. Сухомлинського / С. В. Світельська-Дірко // Філософія, релігія та культура у глобалізованому світі : матеріали всеукр. наук.-теор. конф. з міжнар. участю. – Житомир, 2015. – С. 123–124.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

13. Світельська-Дірко С. В. Місце і роль казок у формуванні світоглядних орієнтацій молодших школярів у сучасній науковій літературі / С. В. Світельська-Дірко // Естетичне виховання дітей та молоді : теорія, практика, перспективи розвитку : зб. наук. праць. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 251–256.

14. Світельська-Дірко С. В. Місце казки в патріотичному вихованні школярів молодших класів у творчості В. О. Сухомлинського / С. В. Світельська-Дірко // Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітаристики у сучасному інформаційному просторі : національний та інтернаціональний аспекти : зб. матер. наук.-практ. конф. – Луганськ, 2013. – С. 139–141.

15. Світельська-Дірко С. В. Терміни різні – зміст один : формування світоглядних орієнтацій молодших школярів / С. В. Світельська-Дірко // Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном : зб. наук. праць / за ред. проф. С. С. Вітвицької, доц. Н. М. Мирончук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 250–251.

АНОТАЦІЇ

Світельська-Дірко С. В. Виховання ціннісних орієнтацій молодших школярів засобами казки в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2017.

Дисертаційну роботу присвячено дослідженню процесу виховання ціннісних орієнтацій молодших школярів засобами казки в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. Розкрито історіографію проблеми, обґрунтовано категоріально-понятійний апарат дослідження, доведено, що саме казка для учнів початкових класів є найбільш доступним засобом пізнання навколишнього світу.

З'ясовано теоретико-методологічні основи виховання казкою учнів молодших класів, сутність поняття "цінності" й "ціннісні орієнтації" у виховному процесі, визначено методи найбільш ефективного формування ціннісних орієнтацій в учнів початкових шкіл та виявлено особливості їх ставлення до казки порівняно зі школярами 6-7 класів.

Доведено та експериментально підтверджено, що теоретичні положення спадщини В. О. Сухомлинського мають особливо актуальне значення у педагогічній діяльності учителів молодших класів.

Ключові слова: казка, виховання, цінність, ціннісні орієнтації, народна педагогіка, педагог-новатор, В. О. Сухомлинський.

Свительская-Дирко С. В. Воспитание ценностных ориентаций младших школьников средствами сказки в педагогическом наследии В. А. Сухомлинского. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко. – Житомир, 2016.

Диссертационная работа посвящена исследованию процесса воспитания сказкой ценностных ориентаций у школьников начальных классов в творческом наследии В. А. Сухомлинского. Раскрыта историография проблемы, обоснован категориально-понятийный аппарат исследования, подтверждено, что именно сказка для учеников младших классов является наиболее доступным средством познания окружающего их бытия.

В работе широко использованы концептуальные подходы и методы исследования ценностных ориентаций учеников начальных классов в творческом наследии павлышского педагога. Выявлено, что сказки В. А. Сухомлинского написаны с использованием нарративного подхода, который содержит описательный и действенно-познавательный аспекты, что

позволяет ученику не только определить сюжеты содержания сказок, но и направляет его творческие силы на поиски, где описания служат своеобразным обрамлением, внутри которого формируются ценностные ориентации в их строго логической последовательности.

В исследовании проанализирован творческий характер сказок В. А. Сухомлинского и осмысление их гуманистической роли в контексте педагогических и философских категорий. Диалектика единичного, особенного и общего выражает необходимые сущностные связи между отдельными элементами сказки и ее связь с действительностью в гипертрофированной или фантастической форме, имплементированной сознанием ребенка в реальную действительность.

Каждая сказка В. А. Сухомлинского воспринимается как своеобразная, отличительная от другой и, вместе с тем, как единая в своей неповторимости. Читая сказки, созданные выдающимся педагогом и имплементированные им в школьную среду, приходим к выводу, что они являются выражением особенного и одновременно частью общего, которое в свою очередь проявляется как выражение добра, глубокой человечности, оптимизма.

При изучении теоретического наследия В. А. Сухомлинского в сфере сказок широко использовался метод отсекающего, введенный в научный оборот английским философом У. Оккамом, согласно которого при использовании большого количества фактов, понятий, методов, категорий в исследовании необходимо четко выяснить, какие из них наиболее глубоко связаны с изучаемой темой, отсекая те факты, которые не способствуют решению проблемы. Руководствуясь методом "отсекающего", в работе были проанализированы те сказки В. А. Сухомлинского, содержание которых более соответствовало теме диссертационного исследования.

Установлены теоретико-методологические основы воспитания сказкой у школьников младших классов, сущность понятия "ценности" и "ценностные ориентиры" в воспитательном процессе.

Выявлено, что сказки В. А. Сухомлинского социально-бытового, социально-этического и героико-патриотического жанров пронизаны парадигмой человечности, высокой ответственности, справедливости, чувства патриотизма, любви к Родине, глубокого уважения к родителям и старшего поколения. Сказка для младших школьников в творчестве педагога является не только определенным видом развлечений, а могучим средством воспитания у детей добра, любви к ближним, чести, ответственности за свои поступки, за судьбу своей семьи, товарищей, страны.

Каждое новое поколение младших школьников находит в сказках выдающегося педагога ответы на животрепещущие вопросы современности.

С прогрессирующим темпом развития общества в условиях глобализации,

появлением новых граней линии бифуркации добра и зла, возрастает стремление людей к доброму, светлому, справедливому, и авторские сказки педагога-новатора ненавязчиво указывают путь достижения этого.

Таким образом, теоретические положения наследия В. А. Сухомлинского ныне актуализируются в педагогической деятельности современных учителей младших классов.

Ключевые слова: сказка, воспитание, ценность, ценностные ориентации, народная педагогика, педагог-новатор, В. А. Сухомлинский.

Svitelska-Dirko S. V. The upbringing of value orientations in the schoolchildren of primary school by means of fairy-tales in pedagogical legacy of V. O. Sukhomlynsky. – Manuscript.

The thesis for candidate degree of pedagogical sciences on the specialty 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy. – Zhytomyr Ivan Franko State University. – Zhytomyr, 2017.

The thesis is dedicated to the study of the process of upbringing of value orientations in the schoolchildren of primary school by the artistic legacy of V. O. Sukhomlynsky. The historiography of the problem is outlined: the categorical and conceptual apparatus of the investigation is substantiated; it is proved that a fairy-tale is the most affordable means of cognition of surrounding world for the schoolchildren of primary school.

This theoretical and methodological bases of upbringing of the schoolchildren of primary school as well as the essence of the concepts "value", "value orientations" in the upbringing process are established; the most effective methods of formation of valuable orientations of the schoolchildren of primary school are identified; the characteristic of their attitude to the tales compared with pupils of 6-7 grades is given.

It is proved and experimentally showed that the theoretical provisions of the legacy of V. O. Sukhomlynsky are particularly relevant in the pedagogical activity of the teachers of primary school of today.

Key words: fairy tale; education; value; value orientations; folk pedagogics, innovation teacher; V. O. Sukhomlynsky.